

Archief Philip Staal

Pleegzorg hoofdstuk 19 van *Mijn erfenis*

Joods Jongensweeshuis, Amsterdam

Het Weesjongens-Kollegie Megadlé Jethomim opende op 14 januari 1836 in Amsterdam aan de Zwanenburgerstraat het eerste Joodse weeshuis in Nederland. In mei 1865 verhuisde het Nederlands-Israëlitische Jongens Weeshuis Megadlé Jethomim naar het einde van dezelfde straat, op de hoek Amstel.

Sam Roet, regent van het Joods Jongensweeshuis vanaf juli 1939 en 'financieel leider' vanaf het begin van de in juli 1942 ingestelde afdeling Hulp aan Vertrekkenden van de Joodse Raad, beschreef het einde van het Joods Jongensweeshuis:

Op 10 februari 1943 werd het gebouw omsingeld door de Duitse politie. De hulpvaardige Amsterdamse politie had de omliggende straten al afgezet. Ook de Amsterdamse brandweer bewees welwillend haar diensten door de toegestroomde wanhopige familieleden weg te spuiten.

De Duitse politie had als opdracht de weesjongens mee te nemen. Directrice Saartje Hamburger, adjunct-directrice Ella Rebekka Bing en de oud-pupil Samuel Kops konden, als ze dat wilden, ongehinderd het weeshuis verlaten. Deze drie nobele en

moedige mensen besloten uit vrije wil om tot het einde bij hun kinderen te blijven.

Via de Hollandsche Schouwburg in Amsterdam vertrokken ze op 2 maart 1943 vanuit Westerbork naar Polen. Het transport, met in totaal 1105 Joden, arriveerde drie dagen later in Sobibor. Bijna honderd jongens en hun vrijwillige begeleiders, met uitzondering van Kops, werden nog dezelfde dag vermoord. Achttien van de twintig jongens die op het moment van de inval niet in het gebouw aanwezig waren, werden later alsnog opgepakt en gedeporteerd.

Op de katholieke begraafplaats in het plaatsje Ksiazenice, Polen, ongeveer 90 minuten rijden van Auschwitz-Birkenau, staat een grafsteen met uitgebeitelde nummers. Het staat op een massagraf van 45 personen, slachtoffers van een dodenmars die op 18 januari 1945 van het concentratiekamp Auschwitz-Birkenau met ca. 2500 gevangenen westwaarts trok. Toen de nazi's begrepen dat hun nederlaag onvermijdelijk was, besloten ze de sporen van de concentratie- en vernietigingskampen uit te wissen. De nog levende gevangenen werden uit de kampen gehaald voor de dodenmarsen.

Auschwitz-overlevende Yehiel Feiner, pseudoniem Ka-Tzetnik 135633, beschrijft in 'Sunrise over Hell' die dodenmarsen als volgt:

Myriaden gestreamd vanaf elke sub-kamp van Auschwitz; de massa sleept zich langs de wegen bij dag en bij nacht, bij nacht en bij dag... En de Duitse bewakers van de marcherende...

bestrooide de bermen met kogels doorzeefde lichamen, hun machine-gun vuurspuwende op de achterblijvers. Benige karkassen werden door de sneeuwval opgeslokt.

Deze marsen vonden plaats tussen herfst 1944 en april 1945, waarbij ongeveer een kwart miljoen mensen om het leven kwamen. In tegenstelling tot andere slachtoffers van dodenmarsen, hadden deze 45 vermoorde Joden wel een graf.

Na circa 59 km lopen werden de gevangenen in het plaatsje Gliwice in open treinstellen gezet. De reis duurde uren bij een temperatuur van 20 graden onder nul. Velen vroren dood. Toen de trein stopte dwongen de SS-bewakers de gevangenen verder te lopen, ondanks het feit dat ze al drie dagen geen eten hadden gekregen. Op 20 januari bereikten ze de bosrijke omgeving van Mlyni en Rybnik. Om zich te amuseren bedachten de SS-bewakers een spelletje. In het bos aangekomen schreeuwden ze: 'De partizanen vallen ons konvooi aan' en gebruikten vervolgens de gevangenen als schietschijf. De plaats was bezaaid met gewonden en lijken. De dodenmars ging door, alleen met tientallen gevangenen minder.

Een dag na dit bloedbad besloot dorpspastoor Pavel Rish de slachtoffers te begraven en hun namen, de in hun armen getatoeëerde nummers, op een papiertje te noteren. De begrafenissen vonden plaats op 22 januari en 12 februari. Het bestaan van dit massagraf was bekend bij onderzoekers en een paar Israëlische reisleiders, die

gespecialiseerd zijn in Oost-Europese landen. In 2004, tijdens een bezoek van een delegatie van de Israëlische Veiligheidsdienst, ontstond het idee om te onderzoeken welke namen bij de uitgebeitelde nummers hoorden. Onderzoekers van Yad Vashem waren er in geslaagd om vijftientig slachtoffers te identificeren. Eind mei 2008 werd de grafsteen met de namen op de begraafplaats van Ksiazenice, onthuld. De nummers werden getransformeerd in een levensverhaal. Nummer 9228B was getatoeëerd in de arm van Samuel Kops, geboren op 29 juli 1916 in Amsterdam, arts en oud-pupil van het Joods Jongensweeshuis in Amsterdam.

Na de oorlog was er aan nieuwe Joodse wezen geen gebrek. Drie overlevende regenten van het Nederlands-Israëlietische Jongensweeshuis, E.J. van der Heijden-Lob, B.P. Gomperts en Sam Roet, heropenden het weeshuis en gaven het de nieuwe naam: Joods Jongenshuis. Er waren minder kinderen zonder ouders achtergebleven dan de regenten gehoopt hadden, waardoor er naar een kleiner onderkomen moest worden gezocht. Het Joods Jongenshuis verhuisde in 1948 naar een pand aan de Emmalaan in Amsterdam en werd op 12 september van dat jaar religieus ingewijd.

Het gebouw aan de Amstel werd in 1977 verkocht en gesloopt. Op die plek staat nu de Stopera. Een lint van steen in de plavuizen niet ver van het huidige Muziektheater herinnert aan de brute overval in februari 1943.

Het Nederlands-Israëlietische Meisjesweeshuis, Amsterdam

Aan de Rapenburgerstraat 171-173 in de Amsterdamse Jodenbuurt werd in 1861 het Nederlands-Israëlietische Meisjesweeshuis geopend.

In de jaren veertig van de vorige eeuw bood het weeshuis onderdak aan ongeveer tachtig meisjes. Op 10 februari 1943 ontruimde de Duitse bezetter het weeshuis. Enkele meisjes slaagden erin via de achtertuin te ontsnappen. De overige weesjes en hun verzorgers werden vermoord. Na de oorlog zijn in deze twee gebouwen appartementen gevestigd.

De Bergstichting, Laren

De Bergstichting is in 1909 opgericht als opvanghuis voor Joodse kinderen wier ouders uit de ouderlijke macht waren ontzet of waren overleden. Albert (Sally) Berg doneerde hiervoor een terrein met onderkomens in Laren.

In 1940 waren 106 jongens en meisjes tussen vier en 21 jaar bij de Bergstichting ondergebracht. Begin 1943 werden ze overgebracht naar het Rapenburg 92-96 in Amsterdam. De niet-Joodse directeur Reitsema probeerde zijn pupillen en personeel zo veel mogelijk te beschermen. Door middel van onderduik of niet-Joodverklaringen overleefden zo'n zeventig inwonenden de oorlog.

De Rudelsheimstichting, Hilversum

Nog een voorbeeld van particulier initiatief is het orthodox-joodse tehuis de Rudelsheimstichting in Hilversum.

Samuel Azarja Rudelsheim werd in 1900 op dertigjarige leeftijd benoemd tot opperrabbin te Leeuwarden. Hij had belangstelling voor verstandelijk gehandicapte kinderen. In een artikel schreef hij het te betreuren dat Joodse zwakzinnige kinderen, als ze al in een inrichting werden opgenomen, in een niet-Joodse omgeving moesten leven. Rudelsheim overleed op 13 november 1918 aan de gevolgen van een heersende griep epidemie. Als waardering voor zijn werk en als eerbetoon aan hem besloten zijn vrienden iets te doen in de geest van de rabbin. In januari 1919 stichtten zij de vereniging S.A. Rudelsheimstichting voor het verzorgen, opvoeden en onderwijzen van zwakzinnige Joodse kinderen in Nederland. Een levend monument ter nagedachtenis aan Rudelsheim, met als doel verstandelijk gehandicapte kinderen vaardigheden te leren waarmee zij een min of meer zelfstandig bestaan zouden kunnen leiden. In 1923 kocht deze vereniging een statig pand met omliggende gronden, gelegen in de bosrijke omgeving van Hilversum. Als naam voor het huis werd gekozen voor de tweede voornaam van Rudelsheim, 'Beth Azarja', wat betekent 'huis waar de Heer helpt'. Het aantal kinderen liep op tot 75. In 1930 werd daarom een tweede onderkomen op het terrein gebouwd. Tijdens de oorlog, op 16 april 1942, confisqueerde de

Wehrmacht het terrein van de Rudelsheimstichting en vestigde daar haar nieuwe hoofdkwartier. De kinderen kregen tijdelijk onderdak in 'De Monnikenberg' in Hilversum. De notulen van de bestuursvergaderingen van de Joodse Vereniging voor Verpleging en Verzorging (JVVV) van 7 april 1943 melden dat alle 69 kinderen samen met de circa 10 personeelsleden van de Rudelsheimstichting via de Amsterdamse Hollandse Schouwburg en Westerbork naar het vernietigingskamp Sobibor zijn weggevoerd, waar zij allemaal zijn vermoord.

Na de Tweede Wereldoorlog functioneerde de S.A. Rudelsheimstichting als een Joodse voogdijinstelling. Het pand van de Rudelsheimstichting Beth Azarja, aan de Verdilaan 12 in Hilversum, werd een tehuis voor Joodse oorlogswezen. In 1952 toen de meeste oorlogswezen meerderjarig waren, bleek het huis aan de Verdilaan te groot voor de overgebleven minderjarige oorlogswezen. De Rudelsheimstichting verhuisde naar Hoflaan 8 in Hilversum. Het complex aan de Verdilaan, met een door de bezetter gebouwde onderaardse bunker, kreeg weer een militaire bestemming, totdat deze Van Helsdingen-kazerne uiteindelijk in de jaren negentig van de vorige eeuw onder de sloophamer viel.

In 1958 verbleven er in de Rudelsheimstichting nog maar een paar oorlogswezen en werd het huis gesloten. De overgebleven kinderen kregen onderdak in andere Joodse tehuizen.

